

KS. STANISŁAW TYMOSZ

SYNODY DIECEZJALNE
I PROWINCJONALNE GNIEŹNIEŃSKIE
W XIV I XV WIEKU

WSTĘP

Synody prowincjonalne, czyli zebrania biskupów przyporządkowanych do określonej prowincji, odbywające się pod przewodnictwem metropolity, jako organ kościelnej władzy ustawodawczej w prowincji miały fundamentalne znaczenie dla kształtowania prawa partykularnego oraz rozwoju życia kościelnego w Polsce. Ich zadaniem było uchwalanie statutów rozwiązujących aktualne zagadnienia życia kościelnego i dostosowujących jego formy organizacyjne do powszechnych zasad kanonicznych.

W XIV wieku na synodach podejmowane były uchwały wymierzone przeciw książętom; miały one na celu zapewnienie wolności Kościołowi. Już na przełomie XII i XIII wieku dokonywał się rozdział od instytucji: wiecu i synodu.

W początkach XV wieku pojawił się w Polsce nowy typ synodu prowincjonalnego – synod prymacjalny – obejmujący swym zasięgiem obie polskie metropolie: gnieźnieńską i lwowską¹.

Zebrania całościowego dorobku synodalnego oraz uporządkowania materiału źródłowego najstarszej w Polsce prowincji gnieźnieńskiej podejmowało się

Dr hab. STANISŁAW TYMOSZ, prof. KUL – kierownik Katedry Historii Źródeł Kościelnego Prawa Polskiego na WPPKiA KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: jeryst@poczta.wp.pl

¹ W. G ó r a l s k i, *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991, s. 62-63.

wielu wybitnych znawców². Przedstawienie katalogu synodów archidiecezjalnych gnieźnieńskich i ich statutów stanowi podstawę prawodawstwa kościelnego w Polsce, gdyż organizacja struktur kościelnych i statuty gnieźnieńskie wywierały znaczny wpływ na inne diecezje w tej samej metropolii, a nawet i na obszar metropolii lwowskiej. Kościół w Polsce wzorował się na metropolii gnieźnieńskiej, zwłaszcza od czasu wyniesienia stolicy państwa do godności stolicy prymasowskiej. Stąd płynął przykład, inspiracje i wzory dla organizacji i reform wewnątrzkościelnych w innych diecezjach. Metropolia gnieźnieńska odegrała dominującą rolę w życiu Kościoła w Polsce, szczególnie przez publikowanie ustawodawstwa synodalnego³.

Artykuł zawiera przegląd synodów diecezjalnych i prowincjonalnych archidiecezji gnieźnieńskiej w XIV i XV wieku. W pierwszym rozdziale są omówione synody z XIV, a w drugiej – z XV wieku. Dla pełniejszego opisanie tego okresu uwzględnione zostały także kodyfikacje kościelnego prawa polskiego. Zakończenie artykułu obejmuje podsumowanie zagadnienia.

---

² Por. W. A b r a h a m, *Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych Kościoła polskiego*, Kraków 1917, *Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce*, nr 5; t e n ż e, *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej, oraz statuty z rękopisu Ossolineum nr 1627, z uwzględnieniem materiałów zebranych przez śp. B. Ulanowskiego*, Kraków 1920, *Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce*, nr 6; P. W. F a b i s z, *Wiadomość o synodach prowincjonalnych i diecezjalnych gnieźnieńskich i o prawach Kościoła polskiego z dodatkiem spisu synodów diecezjalnych polskich*, Kępno 1861; T. G r o m n i c k i, *Synody prowincjonalne oraz czynności niektórych funkcjonariuszów apostolskich w Polsce do r. 1457*, Kraków 1885; G ó r a l s k i, dz. cyt.; A. K a k o w s k i, *Synody Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 37-38, Warszawa 1913, s. 324; A. Z. H e l z e l, *Zbiór statutów synodalnych polskich powszechnych w prowincji gnieźnieńskiej*, Kraków 1856, s. 331-428, *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 1; M. M o r a w s k i, *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*, Włocławek 1935; J. K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici Polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim według źródeł archiwalnych*, t. I-IV, Poznań 1888-1891; S. Z a c h o r o w s k i, *Studia z historii prawodawstwa kościelnego i polskiego*, rozdz. II, Kraków 1917; S. C h o d y ń s k i, *Synody Kościoła Polskiego*, [w:] *Encyklopedia Kościelna*, t. 27, Warszawa 1904, s. 409-410; J. S a w i c k i, *Concilia Poloniae. Źródła i Studia Krytyczne*, t. V: *Synody Archidiecezji Gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1959; I. S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981.

³ S a w i c k i, dz. cyt., s. 2.

I. SYNODY PROWINCJONALNE Z XIV WIEKU

Według opinii J. Sawickiego nie mamy wiedzy na temat odprawionych synodów diecezjalnych gnieźnieńskich i ich statutów w XIV w.⁴

O synodach prowincjonalnych metropolii gnieźnieńskiej odbytych w XIV wieku mamy skąpe dane źródłowe. Na podstawie dotychczasowych badań można stwierdzić, iż w tym okresie odprawiono siedem synodów prowincjonalnych i opracowano zbiór prawa partykularnego. Synody zwołali arcybiskupi: Jakub Świnka, Janisław Jarosław Bogoria Skotnicki i Jan Suchywilk.

1. *Dwa synody prowincjonalne arcybiskupa Jakuba Świnki (1283-1314)*

Pierwszy synod z 1306 r. prawdopodobnie został zwołany do Gniezna, jednak w materiałach źródłowych brak potwierdzenia tej informacji⁵. Na tym synodzie rozpatrywano spór biskupa krakowskiego Jana Muskaty z arcybiskupem Jakubem Świnką dotyczący niekanonicznego sposobu objęcia urzędu biskupiego – przez użycie siły i symonii. Zajmowano się także sprawami karnymi rządców kościelnych, zachowaniem starosty w Małopolsce, łamaniem przysięgi i trwonieniem dóbr kościelnych. Muskata, choć wezwany, na synod nie przybył.

Na drugim synodzie, który odbył się w 1309 r. w Gnieźnie, uchwalono statut o dziesięcinie swobodnej. Zabraniał on duchownym pobierania dziesięcin z obcej parafii lub diecezji bez zezwolenia właściwego biskupa. W ten sposób zniesiono dawny przywilej szlachty, dzięki któremu mogła ona oddawać dziesięciny do jakiegokolwiek kościoła, według własnego uznania. Przez płacenie dziesięciny chciano związać szlachtę z kościołem parafialnym. W ten sposób uporządkowano system beneficjalny oraz zapewniono należyte uposażenie kleru⁶.

---

⁴ S a w i c k i, dz. cyt., s. 1.

⁵ S u b e r a, dz. cyt., s. 56; K. T y m i e n i e c k i, [w:] PSB, t. X, s. 347-349.

⁶ S u b e r a, dz. cyt., s. 56-57; J. K o r y t k o w s k i, t. I, s. 495-496, szerzej na ten temat zob. A b r a h a m, dz. cyt.; P. K a ł w a, *Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1939; T. S i l n i c k i, K. G o ł ą b, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956.

2. Synod prowincjonalny arcybiskupa Janisława (1318-1341) z 19 lutego 1326 roku w Uniejowie⁷

Powodem zwołania tego synodu była sześćioletnia dziesięcina na pomoc dla Ziemi świętej o obronę chrześcijaństwa na soborze powszechnym w Vienne (1311-1312), nałożona przez papieża Klemensa V na duchowieństwo z całego Kościoła powszechnego, która nie została zapłacona przez duchowieństwo aż do 1325 r. Dlatego papież Jan XXII bullą z dnia 22 czerwca 1325 r. wezwał Kościół w Polsce do jej zapłacenia. Przyczyną zwołania tego synodu była sprawa naprawy karność kościelnej⁸. Synod zatwierdził 24 uchwały, które dotyczyły życia i obyczajów duchowieństwa, zakazujące im uciech zmysłowych, obżarstwa i pijaństwa, uczęszczania do karczm oraz brania udziału w widowiskach i zabawach publicznych, a także szukania nielegalnych zysków i podejmowania się świeckich zajęć. Powinni natomiast pilnie studiować nauki kościelne, troszczyć się o liturgię, pielęgnować śpiew liturgiczny, unikać obmów, oszczerstw, umartwiać wzrok i język. Duchowni zostali zobowiązani do tego, aby nosili odpowiednio ostrzyżone włosy, tonsurę i sutannę oraz unikali kontaktów z niewiastami o podejrzanym konduity.

Synod zagwarantował swobodę przechodzenia chłopów z dóbr szlacheckich do dóbr kościelnych⁹ (*privilegium fori*) i zabezpieczył własność kościelną przy zmianach granicy dóbr ziemskich. Uregulował prawo w zakresie płacenia dziesięciny i zakazał stacjonowania wojska w dobrach kościelnych. Zaapelował o zwrócenie rzeczy zagrabionej, wystąpił przeciw zabobonom oraz przeciw temu, aby osobę wyklętą przez jednego biskupa za taką uznawano wszędzie. Wezwał do solidarności między biskupami i wzajemnej pomocy w walce z przestępczością. Zabronił nadawania cudzoziemcom beneficjów duszpasterskich i ustanawiania ich nauczycielami w szkołach, jeśli nie znali oni języka

---

⁷ Por. W. K u r s i e w i c z, E. P i s z c z, *Episkopat, duchowieństwo i duszpasterstwo*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. I, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 233-248; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 526-529.

⁸ Poza metropolitą Janisławem na synod przybyli następujący biskupi: Nanker z Krakowa, Florian z Płocka, Maciej z Włocławka, Jan z Poznania oraz delegaci biskupów z Wrocławia i Lubusza. Ponadto uczestniczyli w nim delegaci wszystkich kapituł, opaci i wielu innych przedstawicieli duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego. Należy zaznaczyć, iż udział w synodzie wzięli też – wyznaczeni przez papieża – generalni kolektorzy daniny papieskiej: kanonik wrocławski Andrzej de Verulis i Piotr z Alwerni, którzy porozumieli się z synodem w sprawie sposobu i terminu uiszczenia wyznaczonej daniny. Por. S u b e r a, dz. cyt., s. 57.

⁹ S u b e r a, dz. cyt., s. 58.

polskiego. Bronił chłopów w dobrach kościelnych przed nadużyciami ze strony świeckich. Zakazał oddawania majątku kościelnego w zarząd apostatom zakonnym lub zmieniającym zakon. Potępił korupcję podczas wizytacji kanonicznych oraz pobieranie wysokich prokuracji, a także nie zgadzał się, by duchowni zostawali chrzestnymi, chyba że chodziło o dzieci książąt i królów. Zakazał duchownym diecezjalnym i zakonnym (opatom) wszelkiej alienacji majątku kościelnego na rzecz osób świeckich bez zgody biskupa.

Statuty synodu występują przeciwko zaborcom mienia kościelnego oraz mocno podkreślają odrębność sądownictwa kościelnego (*privilegium fori*). Synod ogłosił także karę klątwy i pieniężną w wysokości trzech grzywien na przekraczających ustanowione przepisy prawne. Informację na ten temat należało umieścić na drzwiach kościołów na okres sześciu miesięcy¹⁰.

3. *Ustawodawstwo arcybiskupa Jarosława Bogorii Skotnickiego (1342-1376)*

Pierwszy synod prowincjonalny z 6 stycznia 1350 r. w Kaliszu omawiał sprawy czystości wiary. Papież Klemens VI potępił ruch biczowników i 20 października 1349 r. wezwał arcybiskupa, aby ogłosił to zarządzenie w prowincji¹¹.

Drugi synod prowincjonalny z 8 stycznia 1357 r., który także odbył się w Kaliszu, regulował bieżące potrzeby Kościoła i wydał zbiór kościelnego prawa polskiego¹².

W czasie synodu podjęto 16 uchwał¹³, które dotyczyły m.in. stroju duchowieństwa, rezydencji przy kościele katedralnym; nadawania altarii w kościołach katedralnych jedynie wikariuszom, nałożenia obowiązku na prałatów i kanoników odprawienia określonej liczby Mszy św. z wigiliami za zmarłego ordynariusza, prałata, kanonika. Ponadto nakazał kapłanom odprawiać tylko jedną Mszę św. w ciągu dnia, z wyjątkiem przypadków przewidzianych prawem kanonicznym, określił również sposób odprawiania Mszy

¹⁰ S u b e r a, dz. cyt., s. 61; K u r s i e w i c z, P i s z c z, art. cyt., s. 274.

¹¹ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 527.

¹² Uczestnicy synodu: Bodzanta z Jankowa – bp krakowski, Maciej Gołańczewski – bp wrocławski, Klemens Pierzchała – bp płocki, Jan Dolowa – bp poznański. Ponadto na synod przyjechali delegaci biskupów wrocławskiego i lubuskiego, delegaci kapituł, opaci i przedstawiciele duchowieństwa; por. S u b e r a, dz. cyt., s. 62; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 603-605.

¹³ S u b e r a, dz. cyt., s. 62.

św. i godzin kanonicznych. Zabronił archidiakonom i ich zastępcom pobierania prokuracji od kościołów, których nie wizytowali, zwłaszcza zaś od duchownych mających konkubiny, i to pod karą klątwy, mocą samego faktu. Wydał przepisy dotyczące sołtysów i dziedziczenia sołectwa, sprecyzował relacje między klerem diecezjalnym a zakonnym, zabronił zamieniania dziecięcin wytycznych na inne. Nakazał zachowanie tajemnicy obrad synodalnych i kapitulnych oraz uczestniczenie w posiedzeniach kapituły. Określił postępowanie w przypadkach naruszania własności kościelnej lub wyrządzonej krzywdy, zabronił kontaktów z przestępcami.

Ostatnie dwa statuty synodu dotyczyły wyłącznie archidiecezji gnieźnieńskiej i wiązały się z organizacją budowy bazyliki gnieźnieńskiej¹⁴.

Synodyk Jarosława z 1357 roku

Na synodzie w Kaliszu w 1357 r. arcybiskup Jarosław Bogoria Skotnicki jako pierwszy zebrał w jedną całość dotychczasowe polskie dwutorowe ustawodawstwo partykularne (legackie i rodzime). Według opinii W. Góralskiego¹⁵ i P. Kałwy¹⁶ arcybiskup nie uwzględnił jednak w kodyfikacji synodów legackich, gdyż na przeszkodzie stanęła mu sprawa kompetencji – jako prawa nadrzędnego. Zajął się więc uporządkowaniem statutów synodów rodzimych, wydanych pod przewodnictwem arcybiskupów gnieźnieńskich. Odmiennego zdania jest J. Korytkowski, który wprost przytacza tytuł kodyfikacji i twierdzi, iż w *Synodyku* uwzględnione zostało ustawodawstwo legackie¹⁷. Ten zbiór jest obecnie dostępny w wydaniu R. Hubego, który obejmuje synody legackie¹⁸.

Z dawnych synodów prowincji gnieźnieńskiej wybrano aktualne ustawy, a nieaktualne dostosowano do nowych warunków. Ponadto uzupełniono je nowymi statutami uchwalonymi na synodzie kaliskim; tak sporządzony zbiór prawa nosi nazwę *Synodyku Jarosława*. Egzemplarze *Synodyku* miały się znajdować przy wszystkich kościołach, a archidiakoni mieli wyjaśniać klerowi przepisy prawne na zebraniach i z okazji wizytacji kanonicznej¹⁹.

¹⁴ Tamże, s. 62-64; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 605-606.

¹⁵ G ó r a l s k i, dz. cyt., s. 149.

¹⁶ K a ł w a, dz. cyt., s. 138.

¹⁷ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 603-605.

¹⁸ *Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gneznensis maxima ex parte nunc primum e condicibus manu scriptis typis mandatae*, Petropoli 1856.

¹⁹ S u b e r a, dz. cyt., s. 64-5; M o r a w s k i, dz. cyt., s. 103-104.

Podział zbioru, nierzeczowy i niechronologiczny, był niepraktyczny, ale przypominał metodę redagowania dawnych zbiorów prawa z epoki przedgregoriańskiej. W jego odpisach pojawiły się duże różnice, niejasności i błędy. To z kolei rodziło niepewność prawa i sprawiało, że *Synodyk* Jarosława szybko stał się nieaktualny, a poszczególne egzemplarze jako bezwartościowe używano na okładki²⁰. Jednak docenić należy to, że opracowanie pierwszego zbioru prawa kościelnego otworzyło drogę następnym kodyfikacjom. Arcybiskup Jarosław w znacznym stopniu przyczynił się także do opracowania zbioru prawa świeckiego (statut wiślicki z 1347 r.). Metropolita, nowelizując przepisy prawne, wydał 6 listopada 1361 r. w Wieliczce tzw. *Arbitrale decretum w 1361 r.* Rozwiązują one spór biskupa krakowskiego Bodzanty z królem Kazimierzem Wielkim odnośnie do pobierania dziesięcin, klątw rzucanych na dłużników oraz kar za zabójstwo i znieważenie duchownych²¹.

4. Dwa synody prowincjonalne arcybiskupa Jana Suchywilka (1374-1382)

Do pierwszego synodu w Uniejowie doszło 7 września 1376 r. z inspiracji papieża Grzegorza XI, który zażądał od episkopatu polskiego dwuletniej daniny pobieranej z okazji przeprowadzanych wizytacji kanonicznych oraz dochodu z wakującego biskupstwa wrocławskiego. Ponadto na synodzie omawiano kwestię naruszania dóbr kościelnych przez osoby świeckie. Synod zobowiązał biskupów do przestrzegania prawa synodalnego w omawianych sprawach i uchwalił podatek na rzecz Stolicy Apostolskiej²².

Drugi synod, który odbył się 7 czerwca 1378 r. w Kaliszu, został zainspirowany przez króla Ludwika Węgierskiego. Domagał się on od biskupów zapłacenia podatku, który nazywał się „poradlnie”²³. Z każdego łanu obsianego w dobrach kościelnych urzędnicy królewscy mieli ściągać po 6 groszy, po mierze owsa i po 3 korce żyta. Synod zajmował się też obroną przed zbyt wysokim podatkiem nałożonym na duchowieństwo polskie przez papieża

²⁰ S u b e r a, dz. cyt., s. 64; R. H u b e, *Antiquissimae constitutiones*, p. 205-216.

²¹ Por. S u b e r a, dz. cyt., s. 65-66.

²² W synodzie uczestniczyli: arcybiskup Jan Suchywilk, biskupi: Zbilut z Włocławka, Dobiesław z Płocka, Andrzej – bp wołoski oraz delegaci biskupów: krakowskiego, poznańskiego i lubuskiego oraz przedstawiciele kapituł; por. S u b e r a, dz. cyt., s. 66-67; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 667-668.

²³ Poradlnie – w dawnej Polsce (od 1374 r.) był to podatek płacony przez chłopów w wysokości 2 groszy od łana; chłopci z dóbr klasztorów płacili 4 grosze. Por. *Mała encyklopedia prawa*, Warszawa 1959, s. 486.

Grzegorza XI, a po jego śmierci przez Urbana VI²⁴. Synod wysłał poselstwo, w osobach bpa Floriana z Krakowa i Dobrogosta – dziekana krakowskiego, do króla Ludwika Węgierskiego, aby prosili o zwolnienie z poradnego, zgodnie z dotychczasowymi przywilejami. Po wysłuchaniu argumentacji król częściowo ustąpił, żądając jedynie tego, aby duchowieństwo płaciło co roku jakąś kwotę z łanu do skarbu królewskiego. Drugie poselstwo, w nieznanym składzie, wysłano do papieża, ale nie wiadomo, jaki był tego rezultat.

W. Abraham²⁵ uważa, że zwołane przez Jana Suchywilka synody były tak naprawdę zjazdami biskupów. Korytkowski używa określenia „synody”.

W XIV wieku odprawiono siedem synodów prowincjonalnych. Nie ma informacji źródłowych na temat synodów diecezjalnych. Na uwagę zasługuje pierwsza kodyfikacja kościelnego prawa polskiego z 1357 r. Problematyka podejmowana na synodach ukazuje ówczesne potrzeby Kościoła metropolitalnego.

II. SYNODY DIECEZJALNE I PROWINCJONALNE Z XV WIEKU

Szacuje się, że w XV wieku w metropolii gnieźnieńskiej odprawiono 46 synodów (11 diecezjalnych i 35 prowincjonalnych) oraz dwie narady synodalne.

1. SYNODY DIECEZJALNE Z XV WIEKU

1.1. *Trzy synody diecezjalne arcybiskupa Wincentego Kota (1437-1448)*

Arcybiskup Kot zwołał dwa synody diecezjalne: 20 października 1444 r. do Gniezna i 28 kwietnia 1444 r. do Uniejowa lub Kalisza. Nie zachowały się jednak dokumenty z tych synodów. Korytkowski odnotował, że prawdopodobnie nie odbyły się one – z powodu przeszkód politycznych²⁶. Z trzeciego synodu, z 18 grudnia 1446 r. w Gnieźnie, również brak dokumentów²⁷.

---

²⁴ S u b e r a, dz. cyt., s. 67; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 672-673.

²⁵ Por. *Studia krytyczne*, 15-17.

²⁶ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 189.

²⁷ Tamże, s. 198; J. D. A. J a n e c k i, *Janociana*, t. III, Warszawa 1819, s. 177.

1.2. *Synod diecezjalny arcybiskupa Jana Odrowąza Sprowskiego (1453-1464) z 12 kwietnia 1456 r. w Gnieźnie*

Synod trwał trzy dni. Przyjęto 15 uchwał: 1. O ubiorze i zachowaniu się duchownych oraz tonsurze. 2. O utrzymywaniu w domach niewiast o podejrzanej kondyty. 3. O nabożeństwach i sprawowaniu sakramentów św. 4. O obejmowaniu beneficjów bez tytułu kanonicznego. 5. O sposobie postępowania z wyklętymi. 6. O należyтым przechowywaniu Najświętszego Sakramentu i olejów św. 7. O odmawianiu co niedziela Modlitwy Pańskiej i Składu Apostolskiego. 8. O ubiorze prałatów, kanoników i duchowieństwa katedralnego. 9. O wędrownych kapłanach. 10. O nauczaniu młodzieży szkolnej. 11. O kwalifikacjach na urzędy kościelne i egzaminowaniu kandydatów. 12. O rezerwatach biskupich. 13. O zapowiedziach i przeszkodach w zawarciu małżeństwa. 14. O formule rozgrzeszania. 15. O sposobie publikacji uchwał²⁸.

1.3. *Trzy synody diecezjalne arcybiskupa Jana Gruszczyńskiego (1464-1473)*

Synody zwołane przez arcybiskupa Gruszczyńskiego w Gnieźnie (22 stycznia 1468 r.²⁹, 23 października 1470 r.³⁰ i 26 kwietnia 1471 r.³¹) nie podejmują bezpośrednio tematów reform czysto kościelnych. Były one raczej zjazdami biskupów, kapituł, na których targowano się o wysokość kontrybucji dla króla³².

1.4. *Praca synodalna arcybiskupa Jakóba Sienieńskiego (1474-1480)*

Dwie narady synodalne (lub synody diecezjalne) arcybiskupa Sienieńskiego odbyły się w Gnieźnie. Pierwsza (z 18 września 1476 r.) miała na celu wskazanie delegatów i ustalenie treści synodu prowincjonalnego oraz kontry-

---

²⁸ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 273-275.

²⁹ Tamże, s. 367-368.

³⁰ Por. tamże, s. 374-375.

³¹ Por. tamże, s. 375-376.

³² Tamże, s. 381-382.

bucji dla króla³³. Druga (z 21 października 1476 r.) odbyła się po synodzie prowincjonalnym. Omawiano na niej sposób zapłaty kontrybucji³⁴.

1.5. *Synody diecezjalne arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka (1493-1503)*

Arcybiskup Fryderyk Jagiellończyk odprawił sześć synodów diecezjalnych, w tym cztery w XV w. Wszystkie odbyły się w Gnieźnie (30 sierpnia 1494 r.³⁵; 27 czerwca 1496 r.³⁶; 4 czerwca 1497 r.³⁷; 4 lutego 1499 r.³⁸; 29 marca 1501 r.³⁹; 3 stycznia 1503 r.⁴⁰). W czasie synodów omawiano sprawę uchwalenia kontrybucji od duchowieństwa na cele obronne kraju, a także przygotowanie synodu prowincjonalnego.

Łącznie archidiecezja gnieźnieńska odprawiła w XV wieku jedenaście synodów diecezjalnych i dwie narady synodalne. Niektóre synody miały charakter zjazdów biskupów, na których zapadały ważne decyzje dla Kościoła metropolitalnego.

2. SYNODY PROWINCJONALNE W XV WIEKU

Prowincja gnieźnieńska odprawiła liczne synody prowincjonalne w XV wieku, które przyczyniły się do ożywienia i ujednolicenia prawa kościelnego.

2.1. *Synod prowincjonalny arcybiskupa Dobrogosta Nowodworskiego z 8 maja 1400 r. w Łęczycy⁴¹*

Dane na temat synodu zwołanego przez arcybiskupa Nowodworskiego Korytkowski zaczerpnął z archiwum kapituły gnieźnieńskiej (Archiv. Capit. Gnesn., nr 269).

---

³³ Tamże, s. 430-431.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, s. 505.

³⁶ Tamże, s. 508.

³⁷ Tamże, s. 510-512.

³⁸ Tamże, s. 514.

³⁹ Tamże, s. 519-520.

⁴⁰ Tamże, s. 522-523.

⁴¹ Tamże, t. I, s. 762.

2.2. *Synod prowincjonalny arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego (1402-1411) z 20 maja 1406 roku w Kaliszu*

Zwołany przez arcybiskupa Kurowskiego synod odbył się w dniach 18-20 maja. Zachowały się cztery zatwierdzone na nim statuty, które dotyczą obowiązku zwoływania synodów prowincjonalnych przez każdego arcybiskupa gnieźnieńskiego co trzy lata. Każdy ordynariusz diecezji został zobowiązany do odprawiania co roku synodu diecezjalnego, z wyjątkiem tego roku, w którym ma miejsce synod prowincjonalny. Zostały też określone kary za zaniebanie tego obowiązku. Synod przypominał ponadto biskupom o obowiązku przeprowadzania wizytacji kanonicznych w diecezjach w celu podniesienia karności duchowieństwa i naprawy obyczajów wiernych. Wyjaśnił także przepisy postne, określił kwalifikacje notariuszy publicznych oraz ponownie zobowiązał do przestrzegania przepisów dotyczących głoszenia zapowiedzi przedślubnych, by zapobiec różnym ustępstwom na rzecz książąt i szlachty⁴².

2.3. *Trzy synody prowincjonalne arcybiskupa Mikołaja Trąby (1412-1422) z 1414 i 1420 roku*

Arcybiskup Mikołaj Trąba należy do najwybitniejszych postaci w XV w. Zwołał trzy synody i opracował kodyfikację kościelnego prawa polskiego. Z jego osobą łączy się też godność prymasa w Polsce i początek synodów prymacjalnych⁴³. Pierwszy synod z 1414 r. w Uniejowie uchwalił urzędową legację na sobór w Konstancji dla arcybiskupa – jako dla głównego przedstawiciela Kościoła w Polsce. Jego misja miała charakter kościelny i polityczny⁴⁴.

Drugi synod, wieluńsko-kaliski z 1420 r., zajmował się opracowaniem kodyfikacji kościelnego prawa polskiego. Bullą z 1413 r. papież Jan XXIII zezwolił na opracowanie kodyfikacji opartej na prawie legackim i rodzimym. Metropolita mógł więc dokonać dzieła reformy prawa kościelnego w sposób

---

⁴² S u b e r a, dz. cyt., s. 66-67; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. I, s. 770-772 (uczestnicy synodu: Arcybiskup, bp Piotr Wysz z Krakowa, bp Jan Kropidło z Wrocławia, bp Jakub Kurdwanowski z Płocka, bp Wojciech Jastrzębiec z Poznania oraz delegaci biskupa wrocławskiego i lubuskiego, a także przedstawiciele kapituł polskich, opaci i inni duchowni).

⁴³ T. S i l n i c k i, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954, s. 5; S u b e r a, dz. cyt., s. 69.

⁴⁴ S i l n i c k i, dz. cyt., s. 180; S u b e r a, dz. cyt., s. 69; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 18-19, 21-22.

całościowy. Po detronizacji Jana XXIII i wyborze Marcina V arcybiskup ponownie zwrócił się do papieża o pozwolenie na redakcję kodyfikacji i uzyskał ją 7 stycznia 1418 r. Po powrocie arcybiskupa z soboru w Konstancji pracę nad zbiorem przyspieszono. Na synodzie w Wieluniu, 13 stycznia 1420 r. poddano projekt zbioru pod dyskusję. Wskutek obszernego materiału i potrzeby uwzględnienia wielu poprawek synod odroczone do 25 września tegoż roku, przenosząc go do Kalisza⁴⁵. W Kaliszu zbiór przyjęto.

Trzeci synod prowincjonalny z 24 sierpnia 1422 r. w Łęczycy nie wniósł nic nowego, gdyż jego celem było uchwalenie kontrybucji na prowadzenie działań wojennych króla⁴⁶.

Zbiór Mikołaja Trąby (1412-1422) z roku 1420⁴⁷

Kodyfikacja prymasa Mikołaja Trąby w 1420 r. odegrała ważną rolę w polskiej kanonistyce XV wieku. Dobrze opracowany zbiór miał dwie cechy: obejmował całość przedmiotu i był wyłączny⁴⁸. Dzieje powstania tej kodyfikacji oraz jej prawdziwy autor nie są znane. Jedynym źródłem kodyfikacji jest zamieszczona w zbiorze przedmowa oraz dwie bulle papieskie zezwalające na podjęcie pracy redakcyjnej. Pierwotnie zezwolenie wydał papież Jan XXIII (w 1413 r.), a następnie Marcin V (w 1417 r.). Projekt kodyfikacji prawa polskiego powstał podczas pobytu arcybiskupa Trąby na soborze w Konstancji; po powrocie metropolity z Konstancji w zbiorze uwzględniono dodatkowo ustawodawstwo soborowe⁴⁹.

Nie wiadomo, kto wchodził w skład komisji kodyfikacyjnej i jaki był podział pracy nad kodyfikacją. Z pewnością w jego opracowaniu czynny udział brał biskup poznański Andrzej Łaskarz, który na soborze w Konstancji należał prawie do każdej ważniejszej komisji i rozwijał działalność reformatorską. Był on wykształconym i znakomitym kanonistą, z tej racji można więc suponować, że uczestniczył także w pracach nad kodyfikacją⁵⁰.

---

⁴⁵ T. S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, s. 413-414; S u b e r a, dz. cyt., s. 70; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 62-65.

⁴⁶ Por. K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 69

⁴⁷ Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420, z materiałów przysposobionych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali: J. F i j a ł e k i A. V e t u l a n i, PAU, *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, nr 4, Kraków 1915-1920-1951.

⁴⁸ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 413.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 414.

Omawiany zbiór przepisów nie jest raczej autorstwa prymasa Mikołaja Trąby w sensie redakcyjnym. Jednak niewątpliwie należy uznać, że był on jego inicjatorem oraz zorganizował prace nad nim. W synodzie uczestniczyli wybitni profesorowie, jak Mikołaj Kicki, Piotr Wolfram, Klemens, Władysław Oporowski, Stanisław ze Skarbimierza, Stefan Palecz, Mikołaj Peyser. Być może z tej grupy wywodzą się członkowie komisji kodyfikacyjnej. Trudno też osądzać, czy kodyfikacja była dziełem jednego czy kilku członków. Cała historia powstania zbioru wieluńsko-kaliskiego jest nieznana⁵¹.

Cel sporządzenia takiego zbioru jest zaznaczony w przedmowie i obu buldach papieskich. Po pierwsze, w miejsce dotychczasowych licznych i rozproszonych statutów, często przestarzałych i nie nadających się do zastosowania, zwłaszcza w dziedzinie prawa karnego, dodano aktualne, odpowiadające ówczesnym potrzebom Kościoła. Następnie z dawniejszych ustaw wybrano potrzebne fragmenty, a przestarzałe – korygowano albo usunięto. Kodyfikacja arcybiskupa Trąby, jako pierwszy tego rodzaju zbiór w dziejach Kościoła w Polsce, miała zastąpić wszystkie dawniejsze ustawy prowincjonalne poprzez ich zmianę lub nowelizację. Zasadniczo pod względem formy zbiór dawał ujęcie systematyczne; pod względem poziomu merytorycznego stał na wysokim poziomie. Redaktorzy kodyfikacji dali dowód dużej wiedzy, doświadczenia prawniczego, wykorzystali ogromny materiał źródłowy pochodzący ze zbiorów własnych i obcych. Z polskich przepisów uwzględniono normy ustawodawstwa metropolitalnego, które wprowadzały przeważnie postanowienia prawa powszechnego i zawierały dużo stałych treści. Materiał zaczerpnięto również z synodów legackich oraz uwzględniono potrzeby rodzime. Ze źródeł obcych wykorzystano ustawodawstwo węgierskie, zbliżone do polskich warunków, oraz praskie, Magdeburga i Salzburga, których wspólnym pnem były uchwały magdeburskie z 1310 r. W pewnej mierze redaktorom za wzór mogła służyć kodyfikacja praska z 1359 r. Kilkanaście fragmentów wzięto z prawa powszechnego. Prądy reformacyjne znalazły dość słaby oddźwięk w postanowieniach o dyscyplinie kleru (*De vita et honestate clericorum*). Zbiór nie jest mechanicznym przepisaniem i kompozycją różnych uchwał; to spójne, jednolite i planowe dzieło kodyfikacyjne, stojące na wysokim poziomie merytorycznym i praktycznym⁵².

Jedną z najważniejszych kwestii zbioru arcybiskupa Trąby jest jej związek z ówczesną reformą Kościoła. Statuty wieluńsko-kaliskie pomijają różnego

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże, s. 414-415; M o r a w s k i, dz. cyt., s. 104-106.

rodzaju nadużycia w tak zasadniczych sprawach, jak nakaz rezydencji i zakaz kumulacji urzędów i beneficjów. Była to na owe czasy do uregulowania szczególna kwestia w metropolii gnieźnieńskiej, która ciągnęła się przez następne wieki, i nie została rozstrzygnięta nawet na Soborze Trydenckim.

Kodyfikacja prawa polskiego przeprowadzona przez prymasa Mikołaja Trąbę ujmowała w jasną i przejrzystą całość średniowieczny porządek prawny w dziedzinie kościelnej oraz w dziedzinie stosunku Kościoła do państwa i społeczeństwa⁵³.

Synod w Kaliszu trwał od 15 do 25 września 1420 r. Zatwierdzony na tym synodzie zbiór statutów, składający się z 72 artykułów, tworzy kodeks kościelnego prawa polskiego. Prymas M. Trąba gorliwie zajmował się jego wprowadzeniem w życie⁵⁴.

Statuty wieluńsko-kaliskie przyjęła na synodzie archidiecezjalnym w 1440 r. również druga prowincja kościelna – lwowska. Kościół w Polsce miał od tej pory jednolite kościelne przepisy prawne⁵⁵.

---

⁵³ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 415-416.

⁵⁴ Zbiór arcybiskupa M. Trąby zawiera następujący podział. Wstęp obejmujący list pasterski arcybiskupa oraz dwie bulle papieskie. Księga I: de summa Trinitate – decretum sancti Concilii Constantiensis de communionem sub utraque specie – de constitutionibus – de consuetudine; de electione; de supplenda negligentia Prelatorum; de renuntiatione; de tempore ordinandorum; de filiis presbiterorum; de clericis peregrinis; de officio Archidiaconorum; de officio Vicarii; de officio Ordinarii; de majoritate et obedientia; de procuratoribus; quod metus causa; de alienatione mutandi iudicii causa facta. Księga II: de iudicis; de foro competenti; de feriis; de sequestratione fructum; de iureiurando; de fide instrumentorum. Księga III: de vita et honestate clericorum; de cohabitatione clericorum et mulierum; de clericis non residentibus; de institutionibus; de sede vacante; de his qui bona rapiunt beneficiati post mortem post se relicta; de rebus ecclesie non alienandis; de emptione et venditione; de pignoribus; de testamentis et ultimis voluntatibus; de sepulturis; de parochis; de decimis; de statu monachorum et canonicorum regularium; de capellis monachorum; de iure patronatus; de consecratione ecclesie vel altaris; de celebratione missarum; de baptismo; de custodia Eucharistie; de observatione ieiuniorum; de ecclesiis edificandis; de immunitate ecclesiarum; de hereticorum excommunicatione; ne clerici vel monachii secularibus negotiis se immisceant. Księga IV: de sponsalibus; de cognatione spirituali; de consanguinitate et affinitate. Księga V: de simonia; ne Prelati suas vices sub anno censu exponant; de Judeis; de hereticis; de Scismaticis; de recedentibus ab unione et obedientia superiorum; de apostaticis; de raptoribus, incendiariis et furtis; de raptu virginum et mulierum; de usuris; de sortilegiis; de clerico excommunicato ministrante; de privilegiis; et privilegiorum excessibus; de iniuriis; de penis; de sententia excommunicationis; de verborum significatione; de regulis iuris; por. K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 64-67.

⁵⁵ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 416.

2.4. Synody arcybiskupa Wojciecha Jastrzębca (1423-1436)

Arcybiskup Jastrzębiec zwołał siedem synodów prowincjonalnych (w latach 1423, 1425, 1430, 1431, 1433 oraz dwa synody w 1435 r.). Tematyka poruszana na tych synodach dotyczyła spraw związanych z husytyzmem⁵⁶. Ponadto na synodzie w 1425 r. w Łęczycy szukano sposobu przeciwstawienia się sekcje Wiklefa i Husa. Zalecono przeprowadzenie wizytacji kanonicznej całej archidiecezji⁵⁷. Synod uchwalił instrukcję dotyczącą obowiązku wizytacji kanonicznej⁵⁸.

Synod w Łęczycy z 1430 r.⁵⁹ zajmował się sprawą poprawienia tekstu o oficjum Wielkiego Piątku⁶⁰. Nie mamy danych źródłowych na temat uchwał⁶¹ podjętych na synodzie prowincjonalnym lub diecezjalnym w Uniejowie w 1431 r. Informację o synodzie w Łęczycy z 1433 r. podaje Kłapkowski. Nie ma jednak pewności, czy odbył się on w 1431 czy w 1433 r.⁶² Dwa synody z 1435 r. – pierwszy z 26 maja w Łęczycy lub w Kaliszu⁶³ i drugi z 21 października w Uniejowie – zajmowały się kwestią dziesięciny oraz ochroną czystości wiary katolickiej⁶⁴. Wszystkie synody prowincjonalne arcybiskupa Wojciecha Jastrzębca dotyczyły czystości wiary katolickiej, płacenia dziesięciny oraz bieżących potrzeb Kościoła metropolitalnego.

2.5. Synody prowincjonalne arcybiskupa Wincentego Kota (1436-1448)

Arcybiskup Kot zwołał pięć synodów prowincjonalnych (cztery w Łęczycy: 23 kwietnia⁶⁵ i 15 października 1440 r.⁶⁶, 8 maja 1441 r.⁶⁷, 25 kwietnia

⁵⁶ S u b e r a, dz. cyt., s. 72-73; por. K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 94-95.

⁵⁷ Por. K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 97-99.

⁵⁸ S u b e r a, dz. cyt., s. 73-74.

⁵⁹ Kłapkowski (por. *Działalność kościelna biskupa Wojciecha Jastrzębca*, Warszawa 1932, s. 65 nn.) przyjmuje, że synod odprawiono końcem 1429 r. lub na początku 1430 r.

⁶⁰ S u b e r a, dz. cyt., s. 74.

⁶¹ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 119.

⁶² K ł a p k o w s k i, dz. cyt., s. 70.

⁶³ S u b e r a, dz. cyt., s. 74-75; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 137.

⁶⁴ K ł a p k o w s k i, dz. cyt., s. 72-74; K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 139.

⁶⁵ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 164-167.

⁶⁶ Tamże, s. 169-170.

⁶⁷ Tamże, s. 169-171.

1445 r.⁶⁸ oraz jeden 23 kwietnia 1442 r. w Piotrkowie⁶⁹). Przypadały one na okres panującej w Kościele zachodnim schizmy, spowodowanej nieporozumieniem między papieżem Eugeniuszem IV (1431-1447) i Soborem Bazylejskim. Sprawa ta znajduje swoje odbicie w problematyce synodalnej⁷⁰. Wskutek burzliwych dyskusji, w czasie których ścierały się dwa różne poglądy, synod przekładano na następne lata. Episkopat zachowywał raczej stanowisko wyczekujące, neutralne, brak jednak szczegółowych danych o przebiegu obrad synodalnych. Na synodach poruszono kwestię płacenia dziesięciny, świętopietrza, omawiano zagrożenie tureckie, sprawy bieżące oraz uchwalano kontrybucję dla króla⁷¹.

2.6. Dwa synody prowincjonalne arcybiskupa Jana Sprowskiego (1453-1464)

Synod z dnia 17 czerwca 1459 r. w Łęczycy (*Acta seu Statuta in Sinodo provinciali Lancicie dominica post diem sancti Viti martiris, a. 1459*) wydał siedem artykułów, które dotyczą: wyboru administratora *sede vacantae*; administrowania dóbr biskupich przez kapitułę; wyboru biskupa; majątku biskupa podczas wakansu stolicy biskupiej; życia i moralności duchowieństwa⁷². Natomiast synod z 19 marca 1464 r. w Łęczycy (*Ad Sinodum Lancicie pro dominica Letare (1464) celebrandam deputantur Nicolaus custos et Nicolaus Scudla archidiaconus Sremensis*) uchwalił kontrybucję; poza tym nie ma żadnych innych informacji⁷³.

---

⁶⁸ Tamże, s. 191.

⁶⁹ Tamże, s. 185-186.

⁷⁰ S. H e i n, *Wincenty Kot Prymas Polski*, Poznań 1948, s. 150-163.

⁷¹ S u b e r a, dz. cyt., s. 75-78; R. F i s c h e r - W o l l p e r t, *Leksykon papieży*, Kraków 1990, s. 135.

⁷² Statuty: 1. De modo et forma eligendi Administratoris sede vacante Episcopali, in quo prescribitur rota iuramenti ante electionem per singulos emittendi. 2. De distributione clavium mense Episcopalis et provisione castrorum, et quod non debeat dari provisio persone sive per se sive submissas personas hanc v.g. et non aliam clavem vel castrum petenti. 3. De termino ad eligendum Episcopum prefigendo et de conficiendis inventariis. 4. De segregacione proven-tuum et eorum conservacione, tum de testamento Episcopi defuncti ac anno gracie. 5. De tenutariis et eorum obligacione. 6. De rationibus post electionem novi Episcopi faciendis. 7. De tradicionibus bonorum per Administratorem alteri si prior inutilis deprehensus fuerit; por. K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 295.

⁷³ K o r y t k o w s k i, dz. cyt., t. II, s. 323-324.

2.7. *Pięć synodów prowincjonalnych arcybiskupa Jana Gruszczyńskiego (1464-1473)*

Arcybiskup Gruszczyński zwołał następujące synody: na początku października 1464 r. w Wolborzu (co jest wątpliwe, chodzi raczej o zjazd królewski⁷⁴) oraz 20 stycznia 1466 r.⁷⁵, 12 marca 1469 r.⁷⁶, w pierwszą niedzielę po Trzech Królach 1471 r.⁷⁷, 14 kwietnia 1472 r.⁷⁸ i 27 grudnia 1473 r. – wszystkie w Łęczycy). Dotyczą one raczej uchwalenia kontrybucji od duchowieństwa na potrzeby obrony kraju. Omawiano także sprawy czysto kościelne, m.in. karne, obyczaje duchowieństwa i relacje społeczne⁷⁹.

2.8. *Dwa synody prowincjonalne arcybiskupa Jakóba Sienieńskiego (1474-1480)*

Synody arcybiskupa Sienieńskiego (z dn. 22 stycznia 1475 r.⁸⁰ oraz między 18 a 21 października 1476 r.) odbyły się w Łęczycy⁸¹. Zajmowały się one uchwaleniem kontrybucji od duchowieństwa, której stanowczo domagał się król.

2.9. *Cztery synody prowincjonalne arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego (1481-1493)*

Zwołane przez arcybiskupa Oleśnickiego synody poruszały kwestię kontrybucji (21 stycznia 1485 r. w Piotrkowie⁸²). Nie wiadomo, czy na pewno doszło do synodu dn. 5 marca 1486 r. w Kłodawie, choć przypisuje mu się następujące sprawy: 1. Uchwalenie kontrybucji (6 groszy od grzywny). 2. Spory w sprawie dziesięcin. 3. Podjęcie próby doprowadzenia do zgody

---

⁷⁴ Tamże, s. 349.

⁷⁵ Por. tamże, s. 357-358, 371.

⁷⁶ Tamże, s. 367-371.

⁷⁷ Por. tamże, s. 371, 373-375.

⁷⁸ Por. tamże, s. 377-378.

⁷⁹ Por. tamże, s. 380-381.

⁸⁰ Tamże, s. 422-424.

⁸¹ Tamże, s. 431.

⁸² Tamże, s. 464-466.

między stanem rycerskim a duchowieństwem⁸³. Podobne kwestie poruszano na synodzie, który odbył się 17 sierpnia 1487 r. w Łęczycy⁸⁴. Synod z 14 października 1489 r. w Łęczycy uregulował kwestie majątkowe i karności kościelnej oraz moralności wiernych. Prymas wspierał sprawy publiczne, współpracując z królem dla obrony granic kraju. Napisał list oraz 400-stronicową instrukcję duszpasterską⁸⁵.

2.10. *Synody prowincjonalne arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka (1493-1503)*

Arcybiskup Jagiellończyk zwołał pięć synodów (między 27 czerwca a 24 lipca 1496 r. w Łęczycy⁸⁶, w 1497 r. w Piotrkowie⁸⁷, 18 lutego 1499 r. w Łęczycy⁸⁸, 21 kwietnia 1501 r. w Kole⁸⁹ oraz 21 stycznia 1503 r. w Łęczycy⁹⁰). Dotyczyły one uchwalenia kontrybucji i bieżących spraw Kościoła, jednak zapisy uchwał zaginęły.

Głównym przedmiotem obrad synodów prowincjonalnych w XV w. była sprawa uchwalenia kontrybucji od duchowieństwa, nakładanych na sejmach. Przy tej okazji omawiano także bieżące potrzeby kościelne⁹¹. Trudno jednoznacznie określić, jaką problematyką zajmowano się w czasie synodów metropolii gnieźnieńskiej, gdyż większość dokumentów z tego synodu zaginęła bezpowrotnie, a informacje na ten temat czerpiemy tylko z fragmentarycznych zapisów w kodyfikacjach i aktach kapitulnych albo z zapisków kronikarskich.

W XV w. archidiecezja gnieźnieńska odprawiła 11 synodów diecezjalnych i 35 synodów prowincjonalnych (w sumie 46 synodów) oraz jeden synod, co do którego są duże wątpliwości, czy w ogóle się odbył. Ich rezultatem jest opracowanie bardzo dobrej kodyfikacji kościelnego prawa polskiego.

---

⁸³ Tamże, s. 469-470.

⁸⁴ Tamże, s. 473-475.

⁸⁵ Tamże, s. 455-456.

⁸⁶ Tamże, s. 508.

⁸⁷ Tamże, s. 510.

⁸⁸ Tamże, s. 515.

⁸⁹ Tamże, s. 519-520.

⁹⁰ Tamże, s. 522-523.

⁹¹ S u b e r a, dz. cyt., s. 78.

*

W literaturze historycznoprawnej odnotowano, że w XIV w. odprawiono siedem synodów prowincjonalnych i opracowano pierwszą kodyfikację kościelnego prawa polskiego przez arcybiskupa Jarosława Bogorię Skotnickiego w 1357 r. Natomiast brak informacji o synodach diecezjalnych. Zachowały się źródła mówiące, że w XV w. odprawiono 10 synodów diecezjalnych, dwie narady synodalne o charakterze synodów i 35 synodów prowincjonalnych oraz opracowano kodyfikację (w 1420 r.), wysoko merytorycznie ocenianą.

Z badań nad metropolitalnymi synodami prowincji gnieźnieńskiej w XIV i XV w. wynika kilka szczegółowych wniosków:

1. Na synodach metropolitalnych zajmowano się potrzebami Kościoła powszechnego i partykularnego oraz dokonywano recepcji prawa powszechnego.

2. Arcybiskupi często zwoływali synody pod presją króla, który domagał się od duchowieństwa kontrybucji na wyprawy wojenne; a przy okazji omawiano sprawy czysto kościelne.

3. Trudno w niektórych przypadkach odróżnić synod prowincjonalny od diecezjalnego albo od zwykłego zjazdu biskupów czy też narady synodalnej.

4. Wiele cennych materiałów źródłowych zaginęło i trudno ustalić treść uchwał.

5. W każdym stuleciu starano się opracować własną kodyfikację. W wieku XIV, w 1357 r., powstał zbiór arcybiskupa Jarosława Bogorii Skotnickiego, a w XV – kodyfikacja z 1420 r., która pozostaje w centrum zainteresowania kanonistów przez następne stulecia, aż do zbioru Krzysztofa Żórawskiego z XX w.

6. Arcybiskupi zapowiadali wiele synodów, ale nie wszystkie odprawiono z powodu najazdu Turków i Tatarów na Ruś i Podole.

7. Należy pogłębić znajomość tego okresu i przeprowadzić dokładniejsze badania nad porównaniem opinii badaczy kościelnego prawa synodalnego i dokonać gruntownej kwerendy źródeł prawa synodalnego.

Należy zauważyć, że w XV w. nie dochodziło w Polsce do walki państwa z Kościołem, ale występowały liczne zatargi pomiędzy stanem szlacheckim a stanem duchownym na tle płacenia dziesięciny, co znalazło odbicie w uchwałach synodalnych.

Kodyfikacja z 1420 r. mocno oddziaływała na uchwały synodów diecezjalnych. Zauważa się, że tematyka uchwał synodalnych koncentruje się wokół problemów Kościoła powszechnego i potrzeb rodzimych kraju. Podstawowe znaczenie synodów dla kształtowania prawa partykularnego w Polsce jest

widoczne, zwłaszcza że od XV w. miały one charakter ogólnopolski, obejmując swym zasięgiem także prowincję lwowską.

Dzieje synodów świadczą o ewolucji prawa kościelnego, a kodyfikacje są dowodem, że istniejące kościelne instytucje prawne mają trwały charakter i są trwałym nośnikiem historii Kościoła.

GNIEZNO DIOCESAN AND PROVINCIAL SYNODS IN THE 14TH AND 15TH CENTURIES

S u m m a r y

The article presents a review of diocesan and provincial synods in the Gniezno Archdiocese in the 14th and 15th centuries. The article has been divided into two parts. In Part I the 14th century, and in Part II the 15th century synods are presented. Both parts mention all the 14th and 15th century synods. To make the picture of the period complete also two codifications of the Polish Church law are included. In the conclusion it is stated that the history of synods shows evolution of the Church law, and the codifications prove that the existing Church law institutions have a lasting character and are a lasting carrier of the Church's history.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: synody, Gniezno, kodyfikacje.

Key words: synods, Gniezno, codifications.